

VALEA CARASU ÎN CARTOGRAFIA MEDIEVALĂ

PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFĂNESCU

Publicarea studiului de istorie dobrogeană elaborat pe baza izvoarelor cartografice de către C. C. Giurescu¹, și a volumului „*România în izvoare geografice și cartografice*“, de Marin Popescu-Spineni², reprezintă contribuții valoroase la cunoașterea evoluției societății autohtone pe pământul dintre Dunăre și Mare. Cele două lucrări, cărora li se pot adăuga și altele³, au avut menirea nu numai de a pune în circuit științific un bogat material documentar, ci și de a atrage atenția asupra importanței acestui gen de izvoare, în privința stabilirii cadrului geografic, a densității localităților, a obținerii de date istorice. După cum se cunoaște, lucrările cartografice se caracterizează, în privința elaborării lor, prin transmiterea de date, din generație în generație, cu acest prilej preluându-se și unele erori. Și este firesc să fie așa, atâta vreme cât posibilitățile de informare erau relativ modeste. La începutul secolului al XVIII-lea, hărțile consacrate centrului răsăritean al Europei capătă contururi mai precise, o contribuție remarcabilă în reflectarea stărilor de la est și sud de Carpați, avînd-o operele cartografice ale stolnicului Constantin Cantacuzino⁴ și Dimitrie Cantemir⁵. Jean Baptiste- Burguignon d'Anville, membru al Academiei de Științe din Paris, cunoștea lucrarea lui Dimitrie Cantemir și consemna că „mi-a fost permis de principele Antioh Cantemir, ambasadorul Rusiei pe lângă rege, de a copia în întregime harta Moldovei dresată de Demetrios

¹ Constantin C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Constanța, 1966.

² Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978.

³ T. Mateescu, în *Pontice*, 2, 1969, p. 413—424.

⁴ Constantin Cantacuzino, *Harta Țării Românești*, Bibl. Acad. H./1165.

⁵ Dimitrie Cantemir, *Principatus Moldaviae nova et accurata descriptio delineante principe Demetrio Cantemiro*.

Cantemir, tatăl său, pe timpul cînd guverna această provincie în calitate de Gospodar sau voievod⁶.

Din nefericire, Dobrogea nu apare în nici una din cele două hărți întocmite de savanții români la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul veacului următor. Și totuși, fișia aceasta de pămînt a intrat în atenția cartografilor, în primul rînd prin vecinătatea ei cu Dunărea și cu Marea Neagră. La acest fapt s-au adăugat interesele militare ale celor trei mari imperii aflate în secolul al XVIII-lea în dezlănțuită competiție de a subordona Țările Române.

De fapt pămîntul Dobrogei sintetizează iureșul istoriei acestor locuri și cu adevărat îndreptățite au fost cuvintele: „atîtea vremuri și atîtea stăpîniri, toate s-au prefăcut, toate s-au pierdut în nesfîrșita urzeală a timpului. Dar toate, din zările neoliticultului pînă în veacurile de strălucitoare lumină ale civilizației greco-romane și pînă în trista epocă a nimicirilor barbare, și-au înscris în pămîntul Dobrogei, stăruitoare urme, ascunse în sînul țărînei sau intrate sub mormane de ruine. Rar se mai poate întîlni un alt colț de pămînt, care pe o întindere atît de mică să fi înghițit o atît de bogată și de zbuțuită istorie⁷. Pentru toate acestea valea Carasu a fost un excelent culoar, lacunelor cartografice contrapunîndu-li-se bogăția de vestigii surprinse de cercetările recente.

Dintre formele de relief cel mai frecvent întîlnite în hărțile din secolele XVII—XIX, valea Carasu se plasează în primele rînduri. Ea apare sub diferite nume și contururi, adăpostind la nord și sud cîteva localități.

Termenul cel mai frecvent folosit de cartografi este Lac de Carasu. Sub forma aceasta apare pe harta din 1640 a lui Nicolaus Visscher (Lago de Cara-su), pe aceea din 1678 a lui Gerardus Valk, urmată după zece ani de lucrarea lui Nicolas de Fer și de harta lui Guillaume de l'Isle ce vede lumina tiparului în 1700, dată ce consemna la Padova apariția hărții stolnicului Constantin Cantacuzino. Exemplele pot fi urmărite pînă către sfîrșitul secolului, cînd se întîlnește și numele de Valea Carsoviensis. Acest termen apare pe harta lui I. M. Hasius, publicată în 1774. Anul 1780 pune în circuit două alte denumiri: Lacul Halmiris folosit de Roberto Bonâ și Lacul Hirșova (lac de Kersova), la care apelează atît Fr. Müller, cît și cunoscutul I. F. Schmid. În puține lucrări se întîlnește numai numele Karasu, fără să se precizeze dacă este un lac sau o vale secată. Printre acestea se află și o hartă a lui Robert de Vaugondy de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Deși sporadice, cele două denumiri, Halmiris și Kersova prezintă un interes deosebit, primul dintre ele păstrînd, în cartografie, vechea localitate nord-dobrogeană. În cunoscuta sa lucrare „*De aedificiis*“, Procopius de Caesarea notează că împăratul Justinian a ridicat la Dunărea de Jos mai multe cetăți și a reparat, în această extremitate a Scythiei

⁶ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 192.

⁷ R. Vulpe, în *Dobrogea. Cîncizeci de ani de viață românească*, București, 1928, p. 117.

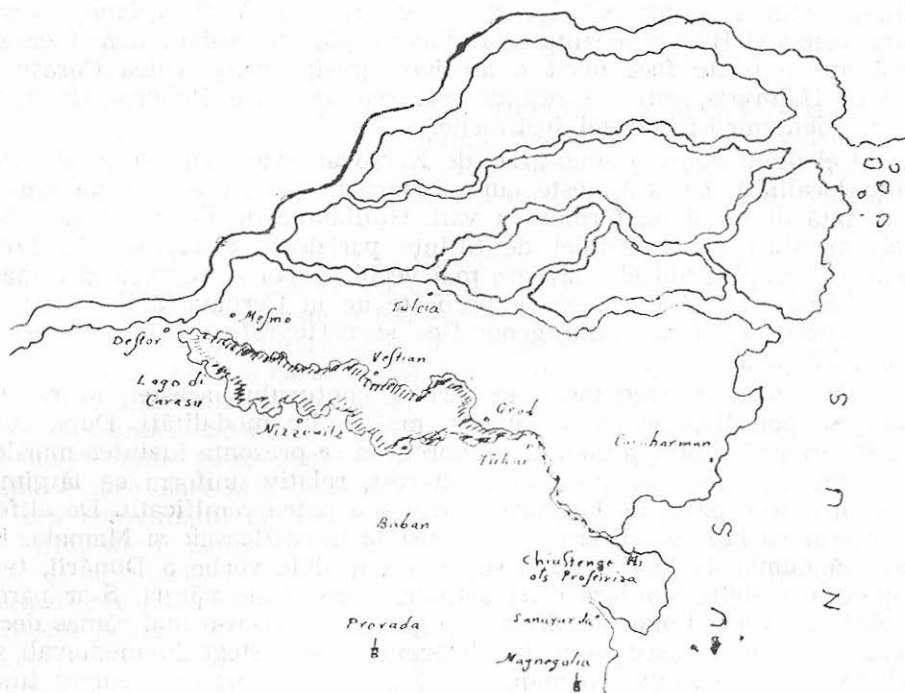

Fig. 1. Dobrogea înfățișată în harta executată de Gerardus Valk (1678).

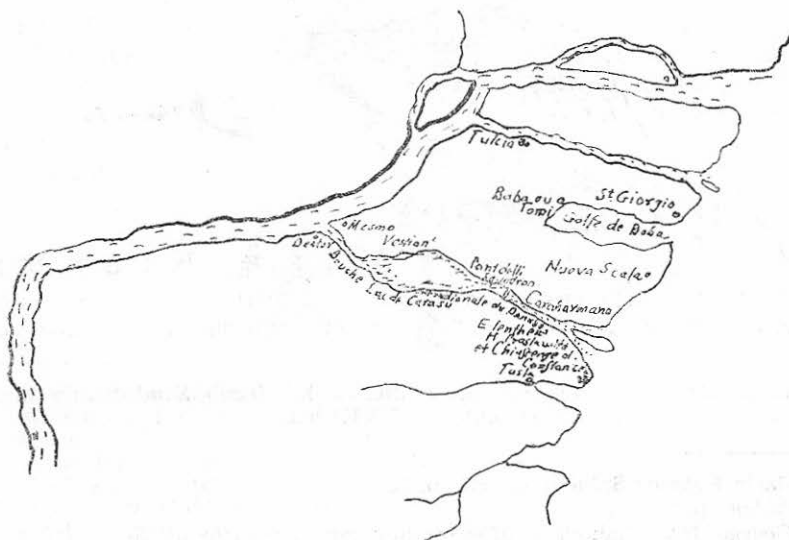

Fig. 2. Gurile Dunării și Valea Carasu cartografiate de Nicolas de Fer (1688).

Minor, cetatea Halmyris⁸. La rîndul ei *Tabula Peutingeriană*, înscrisă între Tomis și Histria localitatea Halmyris, plasare desigur defectuoasă⁹. Deși nu se poate face decît o asociere greșită între Valea Carasu și anticul Halmyris, este de reținut reluarea de către Roberto Bonâ, în 1780, a denumirii fortăreței Justinieniene.

Cel de-al doilea nume, „Lac de Kersova“ este strîns legat de prezența localității ce străjuiește cursul Dunării, la cîteva zeci de km în aval, față de locul de formare a văii. Guillaume de l'Isle, erudit geograf, membru al Academiei de Științe pariziene, a preluat, în 1780, această denumire din alte izvoare mai vechi. Harta sa reprezintă o mărturie incontestabilă că valea ce pornește de la Cernavoda de astăzi, a fost cunoscută în cercurile geografice și cartografice prin denumirea cetății Hirșova.

Urmărind reprezentarea grafică a conturului acestei forme de relief, se pot distinge, de asemenea, mai multe modalități. După cum se știe, această albiere a podișului dobrogean se prezenta înaintea marilor metamorfoze, ca un braț orientat est-vest, relativ uniform ca lărgime, bifurcat spre capătul de la Mare în trei sau patru ramificații. De altfel, cea mai mică lățime a Dobrogei se constată între Boasgic și Mamaia. Ea măsoară numai 44 km¹⁰. Valea sugerează o albie veche a Dunării, terminată cu o deltă similară celei actuale, după unele păreri. S-ar părea că dintr-un vechi liman dunărean, un golf profund, n-a mai rămas decît o vale¹¹. Poate și acest lucru i-a determinat pe cartografii medievali să includă valea respectivă în mănunchiul de ape ce formează cursul final al Dunării, nu odată reprezentat extrem de stufos. Începuturile con-

Fig. 3. Valea Carasu în redarea cartografică a lui *Jacob Sandrart*, la începutul secolului al XVIII-lea.

⁸ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 72.

⁹ *Ibidem*, p. 84.

¹⁰ George Ioan Lahovari, *Marele dicționar geografic al României*, vol. II, București, 1899, p. 589.

¹¹ C. Brătescu, *Dobrogea....* București, 1928, p. 41.

semnării acestei pluriramificații a fluviului la vărsare se găsesc în lucrările scriitorilor antici. Pentru Herodot, Dunărea își purta apele în Pontul Euxin prin cinci brațe, pentru Strabon în șapte brațe, iar pentru Pliniu și Ptolemeu prin șase brațe.

Mentținând o atare mentalitate, geografii sec. al XVII-lea, deformează, în mod evident, ceea ce numim delta. În harta sa Le Royaume de Hongrie, Nicolas Sanson, considerat fondatorul cartografiei franceze, înglobează pur și simplu Valea Carasu între brațele zonei de vărsare a fluviului.

Deși numărul localităților înscrise în Țara Românească și Moldova este relativ mic, pe valea aflată în atenția noastră apar trei așezări¹². Harta lui N. Sanson (1627—1667) tipărită în 1691, deci la 24 de ani de la dispariția autorului, a fost repede depășită. În 1688 Nicolas de Fer (1646—1720) a cărui operă se compune din peste 600 de planșe¹³, a realizat una dintre cele mai corecte hărți privind și centrul Dobrogei. „Lac de Carasu“ apare ca un braț puternic ce se desprinde din Dunăre, se lățește mult către zona centrală, pentru ca apele regrupate să fie împinse spre mare prin două ramificații. Redarea este mult asemănătoare cu cea consemnată de topografii actuali. Același aspect de vale largă se întâlnește și pe harta lui Guillaume de L'Isle cu bogatele ei orașe, sate și drumuri cu mențiuni speciale privind unele localități. Valea Carasu care pare că se rupe direct din albia fluviului merge pînă către mijlocul pămîntului dobrogean, aproape constantă, pentru ca apoi să se îngusteze¹⁴. Același aspect se regăsește și în planșa dedicată de Nicolas de Fer, Ungariei, Transilvaniei, Valahiei și Moldovei în 1717. Deși lucrarea prezintă serioase deficiențe, ea înscrie aproape corect valea Carasu¹⁵, situație întilnită și la Iacob Sandrart în a sa „*Novissima et Accurstissima Toti Regni Hungariae...*“ Autorul acestui izvor, colaborator al unei societăți cartografice de la Amsterdam, prin îngrijirea căreia a văzut lumina tiparului „*Atlas Maior*“ în opt tomuri¹⁶, se oprește asupra deltei și a culoarului Carasu care taie pe mijloc Dobrogea¹⁷. Valea este redată ca un braț tot atît de important ca și cele trei ce crează Delta Dunării.

Începînd cu cel de-al treilea deceniu al secolului XVIII se întrecesc hărți care aduc forme noi privind Carasu. Pentru Chiquet autorul unei planșe scoasă la Paris în 1729, cursul văii dobrogene nu este atît de uniform cum l-au înfățișat înaintașii sau chiar contemporanii. În mica sa hartă, Valea Carasu trimite spre nord largi brațe care fac din ea un grup de văi asemănător unui bazin hidrologic larg¹⁸. În schimb Homan-

¹² Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 30.

¹³ Muzeul de istorie a municipiului București, inv. 12065, S. F. 734 (se va cita M.I.M.B.).

¹⁴ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 159.

¹⁵ M.I.M.B., inv. 11070 S.F. 1146.

¹⁶ Idem, inv. 11027/24, S.F. 1161.

¹⁷ Marin Popescu-Spineni, *op. cit.*, p. 157—158.

¹⁸ M.I.M.B., inv. 11101/190, S.F. 760.

nia Heredes reduce totul, în harta sa policromă, la un întins lac legat de Dunăre și Mare prin fire de apă¹⁹. Lucrarea tipărită în 1769 completează menționarea aspectului topografic printr-un însemn de deal. Un grup de hărți elaborate între 1774 și 1790 mențin această redare, transformînd valea într-un lac legat de fluviu și de Marea Neagră prin cursuri modeste de apă. Este cazul lucrărilor lui Samuel Dunn²⁰, Roberto Bonâ²¹, Fr. Müller²² și alții. Pe aceeași linie se înscrie și lu-

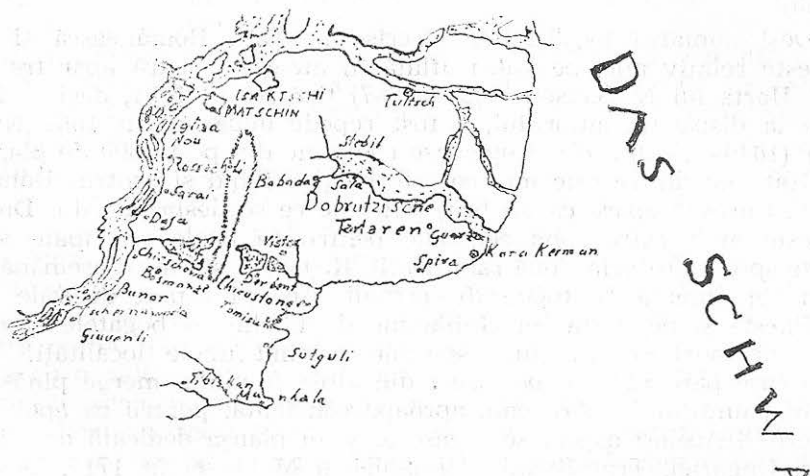

Fig. 4. Spațiul dintre Dunăre și Mare într-o hartă germană din 1728.

crarea lui I. F. Schmid din 1788. De data aceasta cadrul geografic este consemnat și printr-un șir de dealuri, care pornind din jumătatea estică a Dobrogei se îndreaptă oblic spre Măcin²³. Pana aceasta îl determina pe geograful C. L. Thomas²⁴ ca și pe Dezauch²⁵ să segmenteze lacul, creînd din Valea Carasu, două brațe ce se opresc la poalele scundeii văluriri. Ca atare, în aceste hărți nu se mai poate vorbi de o vale unitară orientată est-vest, ci de două văi despărțite de un deal. O redare cu totul convențională se întîlnește în harta maghiară din 1789²⁶. Infuzia de informație de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul veacului următor va conduce la elaborarea unor noi lucrări aflate mai aproape de elementele din teren. Firul de apă apare ca o zonă de polarizare a unor safe și orașe. Astfel harta lui Gerardun Valk din 1678 consemnează

¹⁹ Idem, inv., 69968, S.F. 10147.

²⁰ Idem, inv., 72978, S.F. 10638.

²¹ Idem, inv., 11082, S.F. 715.

²² Idem, inv., 11107, S.F. 1837.

²³ Idem, inv., 11063, S.F. 1278.

²⁴ Idem, inv., 11114, S.F. 757.

²⁵ Idem, inv., 11093, S.F. 754.

²⁶ Idem, inv., 11057, S.F. 779.

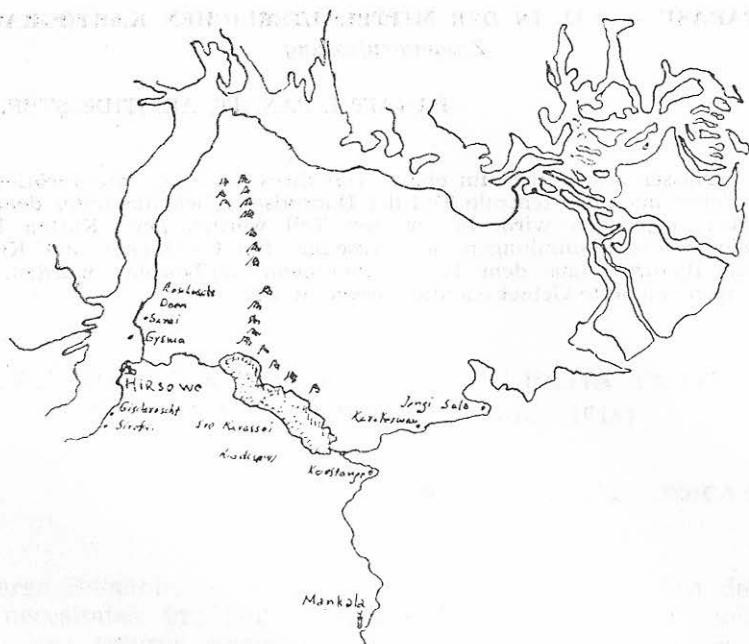

Fig. 5. Valea Carasu în harta lui I. F. Schmid (1788).

chiar la confluența cu fluviul, localitatea Destor, iar către mijlocul iacului, pe malul sudic, așezarea Nizzowitz, la terminarea oglinzii de apă satul Tulcar (azi Poarta Albă)²⁷. Pe extrema de nord două localități: Vestiano și Grad, iar la sud de contactul cu marea, Chiustenge.

Făcînd un bilanț al așezărilor consemnate în documentele cartografice din secolele XVII-XVIII, rezultă că valea Carasu a fost populată cu cel puțin nouă localități. Astfel, la capul de vest, spre Dunăre, se găseau Mesmo la nord și Destor la sud. Pe malul de miazănoapte se anunțau mai depărtatul Dăieni, Vestiano și Grad, iar pe cel sudic Mizowitz, Tulcar, Derbent. Improprrie apare consemnarea Hirsoveii.

Un pod ce trecea peste albia îngustată a văii este menționat ca stațiune de poștă și garnizoană ostășească. Trebuie să fi fost cu toate localități importante pentru acea vreme în care Dobrogea se marchează și în cartografie drept aspra patrie adoptivă a poetului latin. Una din aceste hărți înscrie orașul „Tomi ex ilia Ovidij Nasonis Rob“²⁸.

Cu toate deficiențele lor hărțile medievale reflectă rolul deosebit al văii Carasu. Prin intermediul lor această formă de relief dobrogeană a fost cunoscută în cercurile geografice și cartografice ale Europei Centrale, devenite principalele furnizoare de hărți pentru întreaga lume a acelei vremi.

²⁷ I d e m, inv., 11072, S.F. 746.

²⁸ I d e m, inv., 11027/33, S.F. 781.

DAS CARASU — TAL IN DER MITTELALTERLICHEN KARTOGRAPHIE*Zusammenfassung*

PANAIT I. PANAIT, ARISTIDE ȘTEFĂNESCU

Die Verfasser beschreiben im ersten Teil ihres Studiums, die veröffentlichten Karten, in denen auch der zentrale Teil der Dobrudscha, bekannt unter dem Namen *Valea Carasu*, angegeben wird. Im zweiten Teil werden neue Karten bekanntgegeben, die in den Sammlungen des Museums für Geschichte und Kunst des Munizipiums Bukarest (aus dem 18 Jh. stammend) aufbewahrt wurden, und in denen das oben genannte Gebiet ebenfalls erwähnt wird.